

Јелена Н. РАДОСАВЉЕВИЋ*

Историјски институт
Београд

КРАЉЕВИНА СРБИЈА И ПЕРСИЈА (1889–1903)

Анстракт: Тема рада су дипломатски односи Краљевине Србије и Персије од 1889. до 1903. године. Хронолошки оквир је период владавине шахова Насер ал Дин Каџара и Музафер ал Дин Каџара у Персији и краља Александра I Обреновића у Србији. Приказан је начин дипломатске комуникације две државе, која се у то време највише одвијала преко њихових посланстава у Цариграду. Посебну важност имала је посета персијског шаха Музафер ал Дин Каџара Краљевини Србији 1900. године. Такође је указано на значај отварања персијског посланства у Букурешту 1902. за односе између две државе. То посланство било је задужено за краљевине Србију, Румунију и Грчку. У периоду од 1889. до 1903. године настављена је и пракса размене високих државних одликовања, успостављена 1878. године.

Кључне речи: Краљевина Србија, Персија, краљ Александар I Обреновић, шах Музафер ал Дин Каџар, посета, посланство, дипломатски односи.

Abstract: The paper elaborates on diplomatic relations between the Kingdom of Serbia and Persia from 1889 to 1903. The chronological framework includes the period of rule of Shahs Naser al-Din Qajar and Mozaffar al-Din Qajar in Persia and King Aleksandar I Obrenović in Serbia. The manner of diplomatic communication between the two countries is shown, unfolding at the time mainly through their embassies in Constantinople. Particularly important was the visit of Persian Shah Mozaffar al-Din Qajar to the Kingdom of Serbia in 1900. A focus is also placed on the importance of opening of the Persian embassy in Bucharest in 1902 for relations between the two countries. The embassy was in charge of the Kingdoms of Serbia, Romania and Greece. The 1889–1903 period saw the continued practice of the exchange of highest state decorations, established in 1878.

Keywords: Kingdom of Serbia, Persia, King Aleksandar I Obrenović, Shah Mozaffar al-Din Qajar, visit, embassy, diplomatic relations

Српско-персијски дипломатски односи почели су да се развијају по стицању државне независности Кнежевине Србије на Берлинском

* jelena.radosavljevic@iib.ac.rs

конгресу, закљученом 13. јула 1878.¹ Две државе тада нису размениле дипломатске представнике, па су и ти контакти били ограничени. Ипак, обе стране су имале интерес да остваре комуникацију, пре свега због тога што су се и Србија и Персија граничиле са Османским царством, које је потенцијално могло постати непријатељ и једној и другој држави. Осим тога, Персија се граничила са Русијом, што је у Србији стварало додатно интересовање. Персија је у то време имала ширу дипломатску мрежу него Краљевина Србија, при чему треба истаћи амбасаде у Османском царству, Русији и другим европским земљама. Дипломатска комуникација између две земље вршила се преко посланстава у Петрограду и Цариграду, где су и Персија и Краљевина Србија имале дипломатска представништва. Она се огледала у дипломатској преписци, размени ордења и изразима међусобне подршке. Осим дипломатских представника, и краљ Милан и персијски шах Насер ал Дин одржавали су преписку. Персија је поздравила проглашење Србије за краљевину 1882. године и у Београд послала посебног изасланика, који је краљу Милану Обреновићу пренео шахове честитке.²

Пракса добрих односа настављена је и после абдикације Краља Милана, када је на власт дошао његов син, краљ Александар I Обреновић. У првим годинама је у име краља владало Намесништво. Александар Обреновић је 1893. године извршио државни удар и преузео власт у своје руке. Његова самостална владавина била је обележена честим променама устава и влада, као и незадовољством у војсци и народу. Завршена је 1903. мајским превратом, када је дошло до смене династија у Србији.³ Шаха Насер ал Дина је 1896. године наследио његов син, Музафер ал Дин Кацар (1896–1906).⁴ Шах Музафер ал Дин владао је, као и његов отац, уз помоћ владе и свог првог министра.⁵ У том периоду појачани су страни утицаји у Персији. Дате су концесије страним, најчешће британским компанијама, од којих је најпознатији случај концесије на експлоатацију

¹ Јелена Н. Радосављевић, „Србија и Персија – почетак дипломатске комуникације 1878–1889”, *Историјски часопис* 70 (2021) 345–362, 345; Чедомир Попов, „Србија 1868–1878”, у: *Историја српског народа* V/1, ур. Владимир Стојанчевић, Београд 1994, 415;

² Ј. Н. Радосављевић, „Србија и Персија”, 350.

³ Владимир Торковић, *Историја Срба*, Београд 1995, 674; Сузана Рајић, *Александар Обреновић, владар на прелазу векова, сукобљени светови*, Београд 2014, 450.

⁴ Rose Greaves, „Iranian relations with Great Britain and British India, 1798-1921”, in: *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, eds. Peter Avery, Gavin Hambly and Charles Melville, Cambridge 1991, 410.

⁵ Амин ал-Султан и Амин ал-Дола били су председници владе у његово време. Риза Шабани, *Краткај историја Ирана*, Санкт-Петербург 2008, 220.

нафте.⁶ Против спољне политике у којој су се странцима давале царинске повластице и концесије, а лично богатство владајућег слоја расло, били су трговачки слојеви и улема. Дошло је до избијања Конституционалне револуције 1905. године, па је шах 1906. омогућио доношење првог персијског устава и формирање Народне скупштине.⁷

За време владавине Краља Александра, комуникација између Персије и Краљевине Србије одвијала се путем посланстава у Цариграду, као и размена ордења.⁸ У овом периоду, посланици Краљевине Србије и Персије редовно су се виђали у Цариграду и одржавали комуникацију. Персијски посланик Мохсен Хан⁹ имао је добре односе са српским послаником Стојаном Новаковићем.¹⁰ Он га је редовно обавештавао о томе када би одлазио на одсуства и када се са њих враћао. За време Мохсеновог путовања по Европи 1890. мењао га је генерал Џевад Хан, о чему је Новаковић такође био детаљно обавештен.¹¹ Наредне, 1891. године, Мохсен Хан је обавестио Новаковића да ће га, такође због одмора, замењивати Мирза Хасан Хан.¹² И наредни персијски амбасадор у Цариграду, Асадула Хан¹³, такође је одржавао контакте са Новаковићем.¹⁴ То је наставио да чини и са Владаном Ђорђевићем, када је он постао

⁶ У питању је Дарси концесија (Darcy concession) потписана 1901. године. R. Greaves, „Iranian relations”, 181.

⁷ О току револуције и доношењу првог устава прочитати детаљније у: Ahmad Kasravi, *History of the Iranian Constitutional Revolution*, California 2006.

⁸ Ј. Н. Радосављевић, „Србија и Персија”, 352.

⁹ Мирза Мохсен Хан Моеин ал Молк био је амбасадор Персије у Цариграду од 1871. до 1891.

حسن حضرتی، میرزا محسنخان معینالملک و سفارت عثمانی، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، سال بیستم، شماره 87، بهار 1398، صص 22–3

[Hasan Hazrati, *Mirza Mohsenkhan Moeinalmolk va sefarte osmani*, Faslname tarikhe ravabete khareji, sale bistom, shomare 87, bahar 1398, 3–22].

¹⁰ Стојан Новаковић био је посланик Краљевине Србије у Цариграду од 1887. до 1891, а затим поново од 1897. до 1900. године. *Шематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1891*, Београд 1891, 176.

Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1898, Београд 1898, 34.

¹¹ Државни архив Србије (ДАС), Министарство иностраних дела – Посланство у Цариграду (МИД – ПсЦ-А– А), Ф I P 150/1890, Мохсен Хан – Стојану Новаковићу, Истинија, 11/23. август 1890; Мохсен Хан – Стојану Новаковићу, Истинија, 5/17. октобар 1890.

¹² ДАС, МИД – ПсЦ-А, Ф II P 15/1891, Мохсен Хан – Стојану Новаковићу, Истинија, 15/29. мај 1891.

¹³ Асадула Хан Назим ад Доуле, персијски амбасадор у Цариграду. Angel Orbetsov, „The Beginning of Bulgaria–Iran Inter-state Relations”, *Politeja* 43 (2016) 205–219, 210.

¹⁴ ДАС, МИД – ПсЦ-А., Ф II P 61/1891, Асадула Хан – Стојану Новаковићу, Цариград, 9/21. септембар 1891.

српски посланик у османској престоници.¹⁵ После смене Асадула Хана 1896. године, на место амбасадора Персије у Цариграду дошао је Махмуд Хан¹⁶. И он је са српским посланством наставио да негује добре односе.¹⁷

Дипломатска комуникација подигнута је на виши ниво 1899. године, када је у Србију, као гост краља Александра I, стигао Оханес Хан, шахов лични изасланик. По повратку из Србије у Цариград, он је забележио да је одушевљен срдачним пријемом у Београду. Због тога је изразио захвалност министру иностраних послова Краљевине Србије, као и краљу Александру и његовом оцу краљу Милану. О части која му је учињена у Београду обавестио је шаха лично.¹⁸ Оханес Хан је приликом посете Србији предао краљу Александру I шахов лик изрезбарен у дијамантима, као и Орден лава и сунца.¹⁹ Исте године краљ, Александар I је шаху доделио Орден белог орла.²⁰ Следеће, 1900. године у српско посланство у Цариграду предато је осам ордена лава и сунца за српска војна лица и државнике. Ордене лава и сунца првог степена добили су генерал Милован Павловић²¹ и дипломата Матеја Бошковић²², ордене лава и сунца другог степена потпуковник Љубомир Лешјанин²³ и потпуковник Никола Лукић²⁴, ордене лава и сунца треће класе добили су капетан Чедомиљ Марковић,²⁵ Арсеније Марић,

¹⁵ ДАС, МИС – ПсЦ-А, Ф I P 142/1895, Асадула Хан – Владану Ђорђевићу, Цариград, 8/20. јун 1895.

¹⁶ Мирза Махмуд Хан, Персијски посланик у Цариграду од 1897. А. Orbetsov, „The Beginning of Bulgaria–Iran Inter-state Relations”, 210.

¹⁷ ДАС, МИД – ПСЦ-А, Ф II p 23/1896, Махмуд Хан – Владану Ђорђевићу, Цариград, 1/12. јул 1896.

¹⁸ ДАС, МИД – Политичко одељење (ПО), 214, X/414, посланик Јован Ф. Христић министру иностраних дела Владану Ђорђевићу, 28. јула/9. август 1899.

¹⁹ ДАС, МИД – ПО, 214 X/416, шах Музафер ал Дин краљу Александру Обреновићу, Ђемада ал-авала 1. 1316 (1889), превод на француски.

²⁰ Душан Јончић и Драгош Петровић, *Београд–Техеран, 80 година дипломатских односа*, Београд 2017, док. 6, 41.

²¹ Милован Павловић, генерал, управитељ Војне академије у Београду, канцелар краљевских ордена и краљев почасни ађутант. *Државни календар Краљевине Србије за годину 1899*, Београд 1899, 10.

²² Матеја С. Бошковић, писар заступништва у Бугарској, касније српски конзул у Скопљу. *Државни календар Краљевине Србије за годину 1898*, Београд 1898, 15.

²³ Љубомир Лешјанин, коњички мајор у Ађутантури краља Александра. *Државни календар Краљевине Србије за годину 1899*, Београд 1899, 28.

²⁴ Никола М. Лукић, ађутант краља Милана. *Државни календар Краљевине Србије за годину 1899*, Београд 1899, 28.

²⁵ Чедомиљ Ј. Марковић, ордонанс официр краља Александра (1894–1900). Бранка Пророковић Лазаревић, „Марковић, Чедомиљ Ј.”, *Српски биографски речник*, т. 6, Нови Сад 2014, 220.

Милош Петронијевић²⁶ и Алекса Ђорђевић.²⁷ То је био наставак праксе размењивања високих државних одликовања између две земље. Када се краљ Александар оженио Драгом Машин, о томе је известио персијског шаха. Он му је одговорио својеручним писмом са срдачним честиткама.²⁸ Преписка између два владара, размене ордења и посета персијског посланика претходиле су званичној посети персијског шаха Краљевини Србији, која је уследила у септембру 1900. године.

Путовања персијских шахова била су прилика за њихов директни сусрет са културом и начином живота у другим земљама, као и лично упознавање са страним државницима.²⁹ Музафер ал Дин сматрао је да је путовање у иностранство добро за спољну политику његове земље.³⁰ Он је на своје прво путовање у Европу из Персије кренуо преко Русије, Немачке, Француске, Белгије, Холандије, Аустро-Угарске. Све наведене земље је посетио, а затим је преко Србије и Бугарске отишао за Цариград.³¹ Ово је било могуће захваљујући чињеници да је у Србији осамдесетих година 19. века изграђена железница која је спајала Краљевину Србију са Османским Царством.³² Шах је два пута прошао кроз Београд – на путу за Цариград и при повратку из Цариграда. О свом путовању шах је оставио белешке у форми путописа, у којима је описао

²⁶ Др Милош Петронијевић, писар прве класе Одсека за страну преписку у Министарству иностраних дела. *Државни календар Краљевине Србије за годину 1898*, 14.

²⁷ ДАС, МИД – ПсЦ-А, Ф I P 90/1900, Списак одликованих лица, 29. јул/10. август 1900.

²⁸ Иако се краљ оженио у јулу 1900, писмо је заведено у посланству у Цариграду тек у фебруару наредне године. ДАС, МИД – ПсЦ-А, Ф I P 25/1901, Посланик у Цариграду [Сава Грујић] Министарству иностраних дела Краљевине Србије, 22. фебруар/6. март 1900.

Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књ. 3, Београд 1936, 26.

²⁹ Наводимо неке од истраживања везаних за ову тему: А. Orbetsov, „The Beginning of Bulgaria–Iran Inter-state Relations”, 205–219; David Motadel, *Qajar Shahs in Imperial Germany, Past and Present*, London 2011, 191–235.

³⁰ R. Greaves, „Iranian relations”, 188.

³¹ О свом путовању шах је написао путопис, где је по реду посећивања описао сваку од ових земаља.

سفرنامه مظفرالدین شاه (سفرنامه‌ی مبارک‌هی شاهنشاهی) سال چاپ 1321 هجری-بیمینی.

[Safarname Mozafar al Din Shah (Safarname Mobarake – ye Shahanshahi), Bombay 1321(1903).]

علی اصغر شمیم، ایران در دوره سلطنت قاجار، تهران، 1398، 49.

[Shamim, Ali Asqar, Irān dar Dowre Saltanat – e Qājaar, Tehran 1398 (2019), 49.]

³² Прва железница у Краљевини Србији изграђена је на траси Београд–Ниш и свечано отворена 1884. године. Затим је, 1886. године, завршена деоница од Ниша до Беле Паланке и Пирота, да би 1888. стигла и до границе са Бугарском. Чедомир Попов, „Србија – привреда, друштво и политика“, у: *Историја српског народа VI/1*, ур. Андреј Митровић, Београд 1994, 18–19.

земље кроз које је прошао.³³ Поред других релевантних извора, у овом раду преносимо делове његових белешки који се односе на Србију, који досад нису коришћени у српској историографији.

Долазак персијског шаха у Србију био је праћен неспоразумима између српске владе и Порте по том питању. Први пут када је шах прошао кроз Србију, у Министарство иностраних дела Краљевине Србије стигло је обавештење да из Цариграда долази султанова делегација. Та делегација планирала је да, заједно са османским послаником у Краљевини Србији, поздраве шаха када буде дошао у Београд. Због тога је краљ Александар издао наређење маршалу двора, генералу Миливоју Николајевићу, да османска делегација може поздравити шаха, али тек после српске делегације. Нагласио је да шах у Краљевини Србији није султанов гост, те да османске власти ово чине намерно, да би код шаха створили слику да њихова држава почиње у Београду.³⁴ Фети-паша,³⁵ османски посланик у Београду, инсистирао је на томе да он лично дочека шаха у Земуну. Краљ је сматрао да је то могуће искључиво под условом да он дође као гост српског краља, а не као султанов изасланик. На крају, османска делегација је дошла у Земун да дочека шаха и поздравила га после српске делегације. Краљ Александар није био присутан јер се налазио у Смедереву.³⁶ Шах је прошао кроз Београд, Ниш и Белу Паланку, а у овим градовима му је организован срдачан дочек. Војска, градске власти, као и народ, изашли су да га поздраве и одају му почаст, уз интонирање персијске химне.³⁷ У Србији је, у част шаховог доласка штампана и разгледница – дописна карта са његовим ликом.³⁸

У повратку, шах је кренуо из Цариграда и преко Софије стигао у Београд. На путовању из Цариграда пратио га је Чедомиљ Мијатовић, српски посланик у Османском царству.³⁹ Из Цариграда је тражено да и

³³ سفرنامه مظفر الدین شاه (سفرنامه ی مبارکه ی شاهنشاهی) سال چاپ 1321 هجری- بمبئی. [Safarname Mozafar al Din Shah (Safarname Mobarake – ye Shahanshahi), Bombay 1321(1903).]

³⁴ Миливоје Николајевић, „Пролазак Мусафер-ед-дина шаха персијског кроз Србију I”, *Политика*, бр. 6847, 20. мај 1927.

³⁵ Османски амбасадор у Београду, Ибрахим Фети-беј (Ибрахим Фети-паша). *Државни календар Краљевине Србије за годину 1900*, Београд 1899, 30.

³⁶ М. Николајевић, „Пролазак Мусафер-ед-дина шаха персијског кроз Србију I”, 2.

³⁷ „Павле Марковић као персијски шах”; Миливоје Николајевић, „Пролазак Мусафер-ед-дина шаха персијског кроз Србију II”, *Политика*, бр. 6848, 21. мај 1927.

³⁸ Историјски архив града Београда (ИАБ), 2145 – к17-7.7 4.001, Дописна карта са ликом шаха Музафер ал Дина.

³⁹ ДАС, МИД – ПО, X/451, Алекса Јовановић Чедомиљу Мијатовићу, Београд, 20. септембар/2. октобар 1900.

османска делегација допрати шаха до Београда. Краљ Александар је то одбио, издајући наређење да султанова делегација може пратити шаха кроз Србију само у случају да они даље са њим настављају пут у Европу. Праћење шаха само до Београда никако није хтео да допусти, јер се то поново тумачило као намера султана да се пред шахом покаже да његова власт сеже до Београда.⁴⁰ Шах је, по други пут, стигао у Краљевину Србију 23. септембра 1900. године. Дочекао га је краљ Александар са генералима и официрским кором. Велики број људи окупио се да види шаха, а војска је стајала на улицама у строју. Шах је био почасни гост краља Александра и краљице Драге.⁴¹ Провео је време са њима, ручао на двору и одсео у хотелу „Париз”.⁴² По боравку у Србији, он је наставио своје путовање од Београда ка Аустро-Угарској и Русији, а потом се вратио у Персију.⁴³

У својим путним белешкама шах је записао своје утиске о ономе што је доживео у Краљевини Србији. Навео је да га српски начин живота и одевања подсећа на Гилан и Мазандаран, области на северу Персије. Природа Србије, како наводи, највише му личи на област иранског Азербејџана и на околину Техерана. Навео је да је становништво Краљевине Србије сиромашно, а да се људи претежно баве сточарством, углавном узгајањем оваца и свиња. Да је био добро обавештен, види се и из података које је навео, да се годишње из Србије извозило око милион свиња. Дочек у Краљевини Србији описао је као веома срдчан, а краља Александра као младог владара који је имао око 22 године. Навео је да је краљ пријатне спољашњости, средње високог раста, одевен у квалитетно одело цветног дезена, са белом капом са копчама на глави. Записао је да је велики број људи дошао да га дочека, као и војска која је стајала на улицама у строју. Иако је био мрак и није могао добро видети Београд, приметио је да на улицама има пуно људи, да су улице праве и да је у њима доста кафециница. Упоредио је Београд са Софијом, тврдећи да су у Београду зграде старије, али да му се то више допада. Вечеру у двору описао је као свечану, уз присуство краља и краљице и бројних високих званица – српских дипломата и представника власти града Београда. Навео је да је краљица жена од око 32 године, која потиче из племените српске породице.⁴⁴

⁴⁰ Исто, X/458, Алекса Јовановић Чедомилју Мијатовићу, Београд, 20. септембар 1900.

⁴¹ *Београдске општинске новине*, бр. 41, 24. септембар 1900.

⁴² ИАБ – УГБ – 2127 – 461004, Наредба полицијског одељења управе града Београда.

⁴³ 230–234, سفرنامه مظفر الدین شاه (سفرنامه ی مبارکه ی شاهنشاهی),

Safarname Mozafar al Din Shah (Safarname Mobarake – ye Shahanshahi), 230–234.

⁴⁴ 234, سفرنامه مظفر الدین شاه (سفرنامه ی مبارکه ی شاهنشاهی),

Safarname Mozafar al Din Shah (Safarname Mobarake – ye Shahanshahi), 234.

Персијски шах није био непозната личност у српском народу. Још од осамдесетих година 19. века постојала је бакалница (продавница) у Београду која је носила назив „Код шаха персијског”. Власник је био извесни Димитрије Јовановић, пореклом Цинцарин. У излогу радње налазила се велика шахова слика са наргилама. Током свог боравка у Београду шах је свратио у бакалницу, и видео свој портрет у њеном излогу.⁴⁵ Осим у Београду, шахов лик био је познат и у Белој Паланци. У српској штампи остало је забележено да су становници Беле Паланке, заједно са среским капетаном и општинским чиновницима, силно желели да виде шаха. Наиме, они су већ знали како он изгледа захваљујући памуку који је увожен из Персије, а на коме се налазила ознака са његовим ликом. Очекивали су да виде шаха током његовог пута ка бугарској граници. Ипак, жеља им се није испунила јер је воз стао накратко, па није дошло до сусрета шаха са делегацијом.⁴⁶

Шахова свита, која га је пратила на путовању, била је веома бројна – у њој је било 45 људи. Миливоје Николајевић, маршал двора задужен за шахов пут железницом, у својим сећањима на овај догађај наводи да су шахови сарадници током путовања возом попили изненађујуће велику количину чаја. То је био пример културолошких разлика, с обзиром на то да у Србији традиција испијања већих количина чаја није постојала, осим у медицинске сврхе. С обзиром на бројност свите, било је потребно да се за њих набави и много хране (велика количина пилећег, ћурећег и јагњећег меса). Такође, током путовања возом нису могли ручати сви у исто време, већ подељени у два дела, у вагону за ручавање.⁴⁷

Током посете, између две делегације договорена је додела ордења. Направљене су листе предлога персијских званичника за које је предвиђена декорација српским ордењем, као и листа српских званичника за које је била предвиђена додела персијског Ордена лава и сунца.⁴⁸ Персијски ордени договорени приликом шахове посете Краљевини

⁴⁵ Миливоје М. Костић, *Успон Београда*, трећи том рукописа који се чува у Историјском архиву Београда, у припреми за штампу, приређивачи: Мирјана Обрадовић и Зорица Смиловић.

⁴⁶ „Павле Марковић као Персијски шах”.

⁴⁷ М. Николајевић, „Пролазак Мусафер-ед-дина шаха персијског кроз Србију II”.

⁴⁸ ДАС, МИД – ПО, 1900, X/492, Персијски представник у Софији, Момтазем ал Салтан српском представништву у Софији, Софија, 22. децембар 1900/2. јануар 1901. Орден лава и сунца, високог ранга у периоду династије Каџар, установио је 1808. шах Фатх али Каџар (1797–1834) Yahya Šahidi, „Decorations”, in: *Encyclopaedia Iranica*, VII/2, 197–202. <https://iranicaonline.org/articles/decorations> (прегледано 26. 2. 2022).

Србији послати су преко посланства у Цариграду почетком 1901.⁴⁹ Српски ордени су каснили, па је персијски посланик у Цариграду иницирао код српског посланика бржу израду и доставу.⁵⁰

После шахове посете Краљевини Србији, дошло је на ред питање отварања персијског дипломатског представништва за балканске земље. Оно је постало посебно актуелно 1902. године, када је персијска влада предузела конкретне кораке на том пољу. Персијски посланик у Цариграду информисао је српског посланика да шах планира да постави једног представника за Србију, Румунију и Бугарску. Иницијална идеја била је да му седиште буде у Софији, јер се она сматра погодном због свог положаја на средини. Сем тога, чињеница да у Бугарској има највише персијских држављана играла је важну улогу. То би био дипломатски агент који би, по потреби, обављао послове у све три престонице. Пре него што се такво лице званично предложи, шахова влада је желела да зна да ли би српска влада пристала на такво решење.⁵¹ Вести о томе стигле су и до Букурешта. Румунски министар спољних послова, Јонел Браћану, обавестио је Милана Михаиловића⁵², српског посланика у Румунији о томе да персијски шах има намеру да постави свог посланика у Букурешту. Браћану је о томе сазнао посредно, од румунског посланика у Београду, Едгара Маврокордата, јер персијска влада још увек није учинила директне кораке код румунске владе по том питању. У току разговора са Браћаном, Михаиловић је први пут сазнао да персијска влада има свог дипломатског агента у Софији од 1900. године.⁵³ Михаиловић је изнео мишљење да агент у Софији, с обзиром на то да резидира у вазалној земљи и нема ранг акредитованог посланика, не може бити задужен и за Србију и Румунију. Браћану се сложио с тим али ништа званично није могао да предузме, јер иницијатива румунској влади још увек није била поднета. Михаиловић је у извештају Министарству спољних послова закључио да персијска влада жели прво да добије одобрење из Србије –

⁴⁹ ДАС, МИД – ПО, 1901, VII/241–242, 27. фебруар 1901, Цариград, Сава Грујић Министарству иностраних дела Краљевине Србије, Цариград, 27. фебруар/12. март 1901.

⁵⁰ Исто, 1901, VII/245–246, 25. марта 1901, Цариград, Сава Грујић Министарству иностраних дела Краљевине Србије, Цариград, 25. марта/7. април 1901.

⁵¹ Исто, 1902, VIII/524, 13. фебруар 1902, Цариград, Сава Грујић Министарству иностраних дела Краљевине Србије, Цариград, 13/26. фебруар 1902.

⁵² Милан Михаиловић, посланик Краљевине Србије у Букурешту (1902–1903). *Државни календар Краљевине Србије за годину 1903*, Београд 1903, 163.

⁵³ У бугарској историографији познато је да од краја 19. века Персија и Кнежевина Бугарска одржавају дипломатске односе. Филип Панайотов, *България 20 век: Алманах*, Софија 1999, 1001.

да за ове три земље акредитује свог представника у Софији, и тиме стави румунску владу пред свршен чин.⁵⁴ Персијски посланик у Цариграду, Мирза Риза Хан, очекивао је коначан одговор Краљевине Србије на ово питање. О томе је консултовао српског посланика у Цариграду Саву Грујића, који је из Београда добио јасно упутство – прво треба сачекати одговор из Букурешта.⁵⁵ Став румунске владе био је да је потребно да се постави нови посланик акредитован у Румунији или некој другој независној земљи, а никако у Бугарској. Уколико буду питани за мишљење, планирали су да изнесу тај став. Министар спољних послова, Браћану, сматрао је да ће шах вероватно поставити посланика у Београду, јер су му приоритет земље кроз које је пропутовао 1900. године, а међу њима није била Румунија.⁵⁶ С обзиром на то да српска и румунска влада нису могле прихватити да деле истог представника са још увек вазалном државом, Кнежевином Бугарском, шахов коначни предлог био је да се у Букурешту постави један посланик за Србију, Румунију и Грчку, и замолио је српску владу за потврду.⁵⁷ Године 1902, Мирза Ибрахим Хан постављен је за персијског посланика у Букурешту. Наредне 1903. године овлашћен је да склопи пријатељски и трговински уговор са краљевинама Румунијом и Србијом.⁵⁸

У овом периоду и српска штампа извештавала је о Персији више него икада раније. То је било посебно изражено током шахове посете Краљевини Србији. „Београдске општинске новине” извештавале су редовно о шаховом кретању, током оба његова проласка кроз Србију. У тим новинама штампана је и престопа беседа краља Александра, из јануара 1901, у којој је краљ поменуо шаха као ”ретког и драгог владалачког госта”, са којим је разменио ”пријатељске изјаве”.⁵⁹ Приметно је било и да се више пише о персијским пријатељским везама са Русијом. У „Српским новинама” изашао је обиман чланак о Персији и шаху Музаферу. Шах је представљен као реформатор који је за само четири године владавине спровео корените реформе у Персији, унапредио трговину, занатство и железницу. Окарактерисан је као „благ, правичан,

⁵⁴ ДАС, МИД – ПО, 1902, VIII/528–529, 16. март 1902, Милан Михаиловић – Министарству иностраних дела Краљевине Србије, 16/29. март 1902.

⁵⁵ Исто, VIII/530, Сава Грујић Министарству иностраних дела Краљевине Србије, Цариград, 21. март/3. април 1902.

⁵⁶ Исто, VIII/532, Милан Михаиловић – Михаилу Вујићу, Букурешт, 7. април 1902.

⁵⁷ Исто, VIII/534, Сава Грујић – Михајлу Вујићу, Цариград, 1. јун 1902.

⁵⁸ Д. Јончић и др., *Београд–Техеран*, док. бр. 12, 43.

⁵⁹ „Престопа беседа краља Александра Обреновића”, *Београдске општинске новине*, 7/20. јануар 1901.

одличних особина”. У чланку је посебно наглашена шахова сарадња са руским двором, као и развијене пријатељске везе између персијског и руског владара. Наводи се да Русија планира да изгради пругу којом би спојила Кавказ са Персијом и тако олакшала трговинску размену.⁶⁰ Године 1902. штампан је чланак ”Руска експедиција у Персији”. Иако се чланак односи на експедицију из 18. века, он у опширном уводу приказује тренутну важност Персије за руске интересе, у контексту борбе са Великом Британијом за економску превласт у Азији. У њему је детаљно описан план да се изгради железничка веза између Русије и Персије (између Аскабада и Машада). Ова железница је, како се наводи, отварала могућност руским трговцима да своју робу пласирају у Персију и тако потисну британске скупе производе који су довожени из Индије. Такође се истиче да је неутралност Персије за Русију одувек била од велике важности, како би се на простору југоисточне Азије могла успешно супротстављати британским интересима.⁶¹ У поменутој експедицији је, како се наводи, током 1781–1782, учествовао гроф Марко Војиновић, пореклом из Херцеговине, што је чланак чинило још занимљивијим за домаће читаоце.⁶²

У периоду 1889–1903. године односи Краљевине Србије са Персијом су унапређени. Осим размене ордења и дипломатске преписке, која је била присутна у ранијем периоду, дошло је до сусрета два владара у Београду. Отворено је и персијско посланство у Букурешту, надлежно за Румунију, Србију и Грчку, што је олакшало пут комуникације између две земље, која се дотад одвијала преко посланстава у Цариграду. Шах је упознао српског краља са којим је вршио преписку, пропутовао је Краљевину Србију и забележио бројне податке о њој. Захваљујући његовом путопису, детаљи о животу српског народа први пут су штампани на персијском језику, за иранске читаоце.

⁶⁰ *Српске новине, службени дневник Краљевине Србије*, 23/3. октобар. септембар 1900, Београд, 1.

⁶¹ Иако никада није била колонизирана, Персија се налазила у оквиру интересних сфера руске економије на северу и британске економије на југоистоку. Неравноправни уговори о трговини и експлоатацији природних добара од стране страних компанија били су одлика односа Персије са страним силама у периоду династије Каџар. Више о овом питању може се наћи у предавању др Алија Гејсарија под називом *Unequal Treaties and the Question of Sovereignty in Qajar and early Pahlavi Iran* (<https://www.bips.ac.uk/event/lambton-lecture-2022/>, приступљено 3. јануара 2022).

⁶² Ј. Милорадовић, „Руска експедиција у Персији”, *Дело* 24, 1. април 1902, 160–173. Пуно име аутора није наведено у чланку. На основу текста може се закључити да је аутор боравио у Русији, јер истиче да има приступ руским библиотекама и архивима.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Државни Архив Србије [Arhiv Srbije]:

Министарство иностраних дела, Политичко одељење (МИД ПО) [Ministarstvo inostranih dela, Političko odeljenje (MID PO)]

Министарство иностраних дела – Посланство у Цариграду (МИД – ПсЦ-А) [Ministarstvo inostranih dela – Poslanstvo u Carigradu (MID – PsC-A)]

Архив Града Београда [Arhiv Grada Beograda]:

Фонд Управа града Београда [Fond Uprava grada beograda (UGB)]

Објављени извори – Published Primary Sources

Београдске општинске новине, бр. 41, 24. септембар 1900. [Beogradske opštinske novine, 24. decembar 1900]

Државни календар Краљевине Србије за годину 1897, Београд 1897. [Državni kalendar Kraljevine Srbije za godinu 1897, Beograd 1897]

Државни календар Краљевине Србије за годину 1899, Београд 1899. [Državni kalendar Kraljevine Srbije za godinu 1899, Beograd 1899]

Државни календар Краљевине Србије за годину 1900, Београд 1899. [Državni kalendar Kraljevine Srbije za godinu 1900, Beograd 1899]

Државни календар Краљевине Србије за годину 1903, Београд 1903. [Državni kalendar Kraljevine Srbije za godinu 1903, Beograd 1903]

Јончић, Душан и Драгош Петровић, *Београд–Техеран, 80 година дипломатских односа*, Београд 2017. [Jončić, Dušan i Dragoš Petrović, *Beograd–Teheran, 80 godina diplomatskih odnosa*, Beograd 2017]

Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1898, Београд 1898. [Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije za godinu 1898, Beograd 1898]

Костић, Миливоје М., *Успон Београда*, трећи том рукописа који се чува у Историјском архиву Београда, у припреми за штампу, приређивачи: Мирјана Обрадовић и Зорица Смиловић. [Kostić, Milivoje M., *Uspón Beograda*, treći tom rukopisa koji se čuva u Istorijском arhivu Beograda, u pripremi za štampu, prir. Mirjana Obradović i Zorica Smilović]

Николајевић, Миливоје, „Пролазак Мусафер-ед-дина шаха персијског кроз Србију I”, *Политика*, бр. 6847, 20. мај 1927. [Nikolajević, Milivoje, „Prolazak Musafer-ed-dina šaha persijskog kroz Srbiju I”, *Politika*, br. 6847, 20. maj 1927]

Николајевић Миливоје, „Пролазак Мусафер-ед-дина шаха персијског кроз Србију II”, *Политика*, бр. 6848, 21. мај 1927. [Nikolajević, Milivoje, „Prolazak Musafer-ed-dina šaha persijskog kroz Srbiju II”, *Politika*, br. 6848, 21. maj 1927]

„Павле Марковић као Персијски шах”, *Политика*, бр. 6854, 27. мај 1927. [„Pavle Marković kao Persijski šah”, *Politika*, br. 6854, 27. maj 1927]

„Престона беседа краља Александра Обреновића”, *Београдске општинске новине*, 7/20. јануар 1901.

Српске новине, службени дневник Краљевине Србије [*Srpske novine, službeni dnevnik Kraljevine Srbije*]

Шематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1891, Београд 1891. [*Šematizam Kraljevine Srbije s kalendarom za godinu 1891*, Beograd 1891]

سفرنامه مظفرالدین شاه (سفرنامه‌ی مبارک‌هی شاهنشاهی) سال چاپ 1321 هجری- بمبئی.

[*Safarname Mozafar al Din Shah (Safarname Mobarake – ye Shahanshahi)*, Bombay 1321 (1903)]

Литература – Secondary Works

Greaves, Rose, „Iranian relations with Great Britain and British India, 1798-1921”, in: *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7, eds. Peter Avery, Gavin Hambly and Charles Melville, 374-423, Cambridge 1991.

Kasravi, Ahmad, *History of the Iranian Constitutional Revolution*, California 2006.

Motadel, David, *Qajar Shahs in Imperial Germany, Past and Present*, London 2011.

Orbetsov, Angel, „The Beginning of Bulgaria–Iran Inter-state Relations”, *Politeja* 43 (2016) 205–219.

Šahidi, Yahya, „Decorations”, in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. VII, Fasc. 2, December 30, 2012. <https://iranicaonline.org/articles/decorations> (прегледано 26. 3. 2021)

Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића*, књ. 3, Београд 1936. [*Jovanović, Slobodan, Vlada Aleksandra Obrenovića*, књ. 3, Beograd 1936]

Милорадовић, Ј., „Руска експедиција у Персији”, *Дело*, 1. април 1902, 160–173. [*Miloradović, J., „Ruska ekspedicija u Persiji”*, *Delo* 1, 1. april 1902, 160–173]

Панайотов, Филип, *България 20 век: Алманах*, Софија 1999. [*Panaiotov, Filip, Blgariya 20 vek: Almanah*, Sofia 1999]

Попов, Чедомир, „Србија 1868–1878”, у: *Историја српског народа* V/1, ур. Владимир Стојанчевић, 325–421, Београд 1994. [*Popov, Čedomir, „Srbija 1868–1878”*, у: *Istorija srpskog naroda* V/1, ур. Vladimir Stojančević, 325–421, Beograd 1994]

Попов, Чедомир, „Србија – привреда, друштво и политика”, у: *Историја српског народа* VI/1, ур. Андреј Митровић, 7–49, Београд 1983. [*Popov, Čedomir, „Srbija – privreda, društvo i politika”*, у: *Istorija srpskog naroda* VI/1, ур. Andrej Mitrović, 7–49, Beograd 1983]

Пророковић Лазаревић, Бранка, „Марковић, Чедомиљ Ј.“, у: *Српски биографски речник*, том 6, Нови Сад 2014. [*Proroković, Branka, „Marković, Čedomilj J.”*, у: *Srpski biografski rečnik*, том 6, Novi Sad 2014]

Радосављевић, Јелена Н., „Србија и Персија – почетак дипломатске комуникације 1878–1889”, *Историјски часопис* 70 (2021) 345–362. [*Radosavljević Jelena N., „Srbija i Persija – početak diplomatske komunikacije 1878–1889”*, *Istorijski časopis* 70 (2021) 345–362]

Рајић, Сузана, *Александар Обреновић, владар на прелазу векова, сукобљени светови*, Београд 2014. [Rajić, Suzana, *Aleksandar Obrenović, vladar na prelazu vekova, sukobljeni svetovi*, Beograd 2014]

Торовић, Владимир, *Историја Срба*, Београд 1995. [Ćorović, Vladimir, *Istorija Srba*, Beograd 1995]

Шабани, Риза, *Краткаја историја Ирана*, Санкт-Петербург 2008. [Shabani, Riza, *Kratkaya istoriya Irana*, St. Petersburg 2008]

علی اصغر شمیم، ایران در دوره سلطنت قاجار، تهران، 1398
[Shamim, Ali Asqar, *Irān dar Dowre Saltanat – e Qājāar*, Tehran, 2019]

حسن حضرتی، میرزا محسنخان معینالملک و سفارت عثمانی، فصلنامه تاریخ روابط خارجی،
سال بیستم، شماره 87، بهار 1398، صص 22–3

[Hasan Hazrati, *Mirza Mohsenkhan Moeinalmolk va sefarate osmani*, Faslename tarikhe ravabete khareji, sale bistom, shomare 87, bahar 1398, 3–22]

Интернет извори – Primary Sources on the Internet

Zoom Webinar/Lecture: Professor Ali Gheissari: *Unequal Treaties and the Question of Sovereignty in Qajar and early Pahlavi Iran*.

Link: <https://www.bips.ac.uk/event/lambton-lecture-2022/>

Jelena N. Radosavljević

THE KINGDOM OF SERBIA AND PERSIA (1889–1903)

Summary

After gaining independence in 1878, Serbia established its first diplomatic contacts with Persia. These contacts were maintained in the 1889–1903 period, during the reign of King Aleksandar I Obrenović. Shah Naser al-Din Qajar and Shah Mozaffar al-Din Qajar ruled Persia at the time. Diplomatic communication between the two countries took place through the embassy in Constantinople and included correspondence between the rulers and their envoys, as well as the exchange of the highest state decorations. This period in the history of relations between the two countries was marked by two important events. The first was the visit of Persian Shah Mozaffar al-Din to the Kingdom of Serbia in September 1900. That is when the first meeting of the rulers of the two countries took place. Another important event is the establishment of the Persian embassy for Romania, Serbia and Greece in Bucharest, which made diplomatic relations even more intense. During this period, the Serbian press began to report much more on Persia than in the previous period.

Оригиналан научни рад

Примљен: 31.03.2022.

Коначно прихваћен за објављивање: 22.08.2022.